يبانەب

ورعاقشلىق جاقتا

مال باعۋ

كه گەس وداعنداعى ەلدەردىڭ كىندىك باسباسى

1927 اسكەۋ

636
H20
89
И-060
7290

U-20

بيبانمب

قوٗرعاقشلىق جاقتا مال باقو

eap4959

اوٛدارعان ىعبراگش

كەگەس وداعىنداعى ەلدەردىڭ كىندىك باسپاسى
ماسكەۋ ـ 1927 جىل

تارىيق جاعىنان

سامار، سارىتاۋ، ىستالىنگىرەت، استىرقان، ىستابروپول، ولىيەن گۋبىرنەلەرى مەن باشقىرت، نەمىس ىرەسپۋبلىكەلەرىنە ورىس ورناعالى 150 جىل شاماسىنان ارتىق بولعان جوق. بۇدان بۇرىن بۇل جەردە مال باققان، ەركىن كوشىپ، ەن جايلاعان قازاق جۇرگەن. تەرىستىك جاعىن باشقىرت، تۇستىگىن قالماق جايلاعان.

19-اسىردە ورىس ۇكىمەتى شىعىسقا قاناتىن جايعاندا، قازاق، قالماق، باشقىرتتى ايداپ شىعىپ، ىرەسەيدەگى اق سۇيەك-تورەلەردىڭ جەرىنە قول سۇققان مۇجىقتاردى، ۇكىمەتتىڭ اتارمان، شابارمانى بولعان قازاق ورىستى اكەلىپ قوندىرعان.

ول ۇۋاقىتتا مۇجىققا جەركوپ بەرىلگەن، مۇجىق قارىق بولعان.

استىرقاندا قالعان قازاق، قالماق، باشقىرت ورىستىڭ كوپەستەرىنە باقال، تاراق، اينا، تۇيەمسياقتى شورت مازىرەتكە جەرىن تەگىن ساتقان.

КНИЖНАЯ ФАБРИКА
ЦЕНТРАЛЬНОГО
ИЗДАТЕЛЬСТВА
НАРОДОВ СССР
МОСКВА. ШЛЮЗОВАЯ
НАБЕРЕЖНАЯ. 162

Главлит № 81.716
Тираж 5.000 экз.

№ 443

ورىس اگرانومدارى مۇجىققا ـ ءوز مالىڭدى باق، كۇت، تۇقىمعا تاڭداب سال دەپ وتىر.

شارتىق توقتى، جامان ساۋىرىك تايىنشا ـ بۇقالاردى قازاق قوشقارى ـ ايعىر، بۇقا قىلماسا تۇزەتىۋگە ءبىر قادام بولسادا بەت الادى.

ەگىنشىدە مالدان قاشسادا قۇتىلا ـ المايدى. قازاق جەرىندە مالدىڭ بوعىدا بول. وتىندى قازاق قايدان الادى؟ ەگىنشى جەرىن وڭدەيىم، استىقتىڭ ءونىمىن كوبەيتەم دەسە جەر جاڭالايدى. جەر جاڭالاۋعا بوق كەرەك. جاقىن ارادا ەگىنشى قازاق سەلتىرەنى امرىكەدەن اكەلمەس، ءبارى بىردەي تىراكتىرمەن ەگىن سالماس.

شارۋانى وزگەرتۋ كەرەك

بۇگۇنگى مالىنىڭ ەرتەڭ بار بولاتۇنىنا، الدە جوق بولاتۇنىنا قازاقتىڭ كوزى جەتپەيدى. قويان، مەشىن، دوڭىز تالاي تازارتتى. سابانى كەرەگەگە ءىلدىرىپ، جۇگەندى بەلگە بۇۋىندىردى. وسىنداي تاپ تازاعىپ مالدان ايىرعان جۇتتىدا قازاق ءار بەردەن ەسىن جيىمان سولڭ ءبىر جولاتا ۇمىتادى. جاز بولسا قىمىز، قىس بولسا ەت اڭدىپ، وسەك ايتىپ، پارتيانى قوزدىرادى، شارۋانى ءبىر قۇدايعا تابىسىرىپ قويا بەرەدى.

قازاق جەرىنە باتسا قازىرەتى مىرزا بولعان، تورەلەرىنە سيما بەرگەن.

قازاق بەن قالماقتان قورقىپ باتسا ەل اراسىنا قالا، قورعان سالعان.

مال شارۋاسىنىڭ جالپى باعىتى

كەيىنگى ۋاقىتتا ورىس شارۋا-قورلارى مۇجىقتا جالعىز ەگىن مەن كۇن ەلتە-المايسىن. ەگىنگە قوسىپ مال باق دەپ وتىر. قازاق بۇرىننان اق ەش كىمنەن ۇيرەنبەي ءوزبەتى مەن مالىن باعىپ، قىمىزىن ءىشىپ، قۇرت-ىرىمشىگىن جەپ، تونىن كيىپ كۇن ەلتىپ كەلە جاتىر. ەندىگى ماسەلە قازاق مالىنىڭ ءونىمىن ارتتىرۋ: ءسۇتىن ەتىن، كۇشىن كوبەيتۋ. بۇرىن ورىس اگرانومدارى مۇجىقتا باسقا ەلدىڭ جاقسى مالىن الىپ سونى ءوسىر دەيتۇن، ال وسى كۇنى اگرانومدار ونىسىنان قايتىپ وتىر. باسقا ەلدىڭ جاقسى مالىن مۇجىق باعا المايدى ەكەن؛ ول مالدىڭ بايىپىنا بارىپ، كۇيىن تابقانشا مۇجىقتىڭ جۇلكەسى قۇريدى ەكەن دەپ وتىر. بۇل اقىل قازاققادا ءدال كەلەدى. شەت ەلدىڭ نازىك مالى قازاقتىڭ سۇۋىق قىسىن، جامان قوراسىن كوتەرمەيدى، اش ءجۇرىپ جۇنجىسىپ، كوتەرە الماي كەتەدى.

ماسكەۋ گۋبەرنەسىندە جوڭىشقا مەن عانا كۋن كو-
رىپ وتىرعاندار بار. ماسكەۋ گۋبەرنەسىندە جوڭىشقا
بۋتى 1 — 2 سومعا دەيىن بارادى. ماسكەۋ مەن قازاق -
تۋرمىسىن سالىستىرىپ بولمايدى. قازاق جەرىندە جوڭىش-
قاعا بازار جوق. جوڭىشقا سالعان قازاق مال سەمىرتەدى.
سەمىرگەن مالىن ساتىپ، سويىپ، ءمىنىپ، جوڭىشقانىڭ
پايداسىن كورەدى، ايتپەسە جوڭىشقا ساتىپ قارىق بولمايدى.

ەدىل بويىندا (ەدىلدىڭ اياعى) قۋرعاقشىلىق جيى
بولىپ، ەگىن شىقپاي قالا بەرگەن سوڭ اگرانومدار
جۋگەر سال دەپ ۋگىت ايتقان. ەل تىڭداپ اگرانوم
اقىلىن قابىل العان؛ جۋگەر سالعان. جۋگەر جاقسى شىق-
قان. مۋجىق جۋگەردىڭ استىندا قالعان. مۋجىق جۋگەرىن
ساتايىن دەسە الۋشى تاپپايدى.

جۋگەردى شەت مەملەكەتكە شىعارۋعا كەپتىرۋ كەرەك.
كەپتىرەتۋن ىدىس جوق. «جۋگەر سال، جۋگەر سال»
دەي بەرگەن، مۋجىقتىڭ جۋگەردىنە قىلاتۋنىن بىلمەگەن.
وسى كۋنى مۋجىق جۋگەردى سابان ورنىنا مالىنا بەرىپ وتىر.

جازداي مۋجىق دامىل كورمەي جۋمىس قىلادى،
جەر تىرنايدى، پىشەن شابادى، قوراسىن تۋزەيدى. . .
قىستى كۋنى اعاش كەسەدى، تەمىر جول بويىندا قىز-

1898 - جىلى قويان دەگەن جۇت بولىپتى. بۇل قويانلى
ەل وسى كۇنگە دەيىن ءسوز قىلادى. قويانىنان ءبىر - ەكى
جىل بۇرىن شەرنىۋباي - نۇرا بوينىنا (اقمولا ۋيەزى) ەلدىڭ
جىلقىسى قوستاب كەلەتۇن جەرگە ەكى ءۇي مۇجىق كەلىپ
ورنابتى. كەلگەندە مۇجىقتىڭ كوك ارباسىنا جەككەن
جالعىز اتىنان باسقا ءتورت اياقتىدان بيتىدە جوق ەكەن.
سول مۇجىق ورناعانىنان كەيىن كودەنىدە، مايەكتىدە
شاۋىب جىيا بەرگەن. مۇجىقتىڭ باعىنا، قازاقتىڭ سورىنا
قىستى كۇنى جۇت بولعان. مۇجىق قىرىلىب جاتقان جىلقىنىڭ
ونىنان ءبىرىن الىب باققان. جازعىتۇرىم جالعىز اتتى مۇجىق
مىڭ جىلقىلى بايدان وزىب كەتكەن. شارىۋا قورلىق دەگەن
وسى. ءبىر كۇندە جوق بولاتۇن مىڭ جىلقىدان دا كۇندە
بار بولاتۇن ون جىلقى ارتىق.

قازاقستان سىقىلدى قۇرعاق جەردەسۇۋدى كوب
تىلەيتۇن ءبىيداي مەن سۇلى عانا سالماي، قۇرعاقشىلىققا
بوي بەرمەيتۇن جۇگەرى، كارتوپىيا، جوڭىشقا سالعان
دۇرىس. قازاق بۇل وسىمدىكتەردى ساتا المايدى. ساتباعانى
مەن بۇلاردىڭ پايداسى كەم ەمەس. بۇلار مالدىڭ جەرىك اسى.
مالشى مال تاماعىن ءوز تاماعىنان كەم كورمەسە سونداعانا
مالىن تۇزەيدى، ونىڭ پايدالى قىلادى. جوڭىشقاعا بايلاب
جىلقى، قوي، سيىر، تۇيەسىن سەمىرتسە، سولاردى سەمىر-
تىب ساتقانداعى پايدا ون ەسە ارتىق بولماسا كەم بولمايدى.

مۇنداي سىيىر تەز توينادى، بەرگەن تاماقتى اقتايـ
لدى، سىگىرگەن ەگىبەكتى تولەيدى.

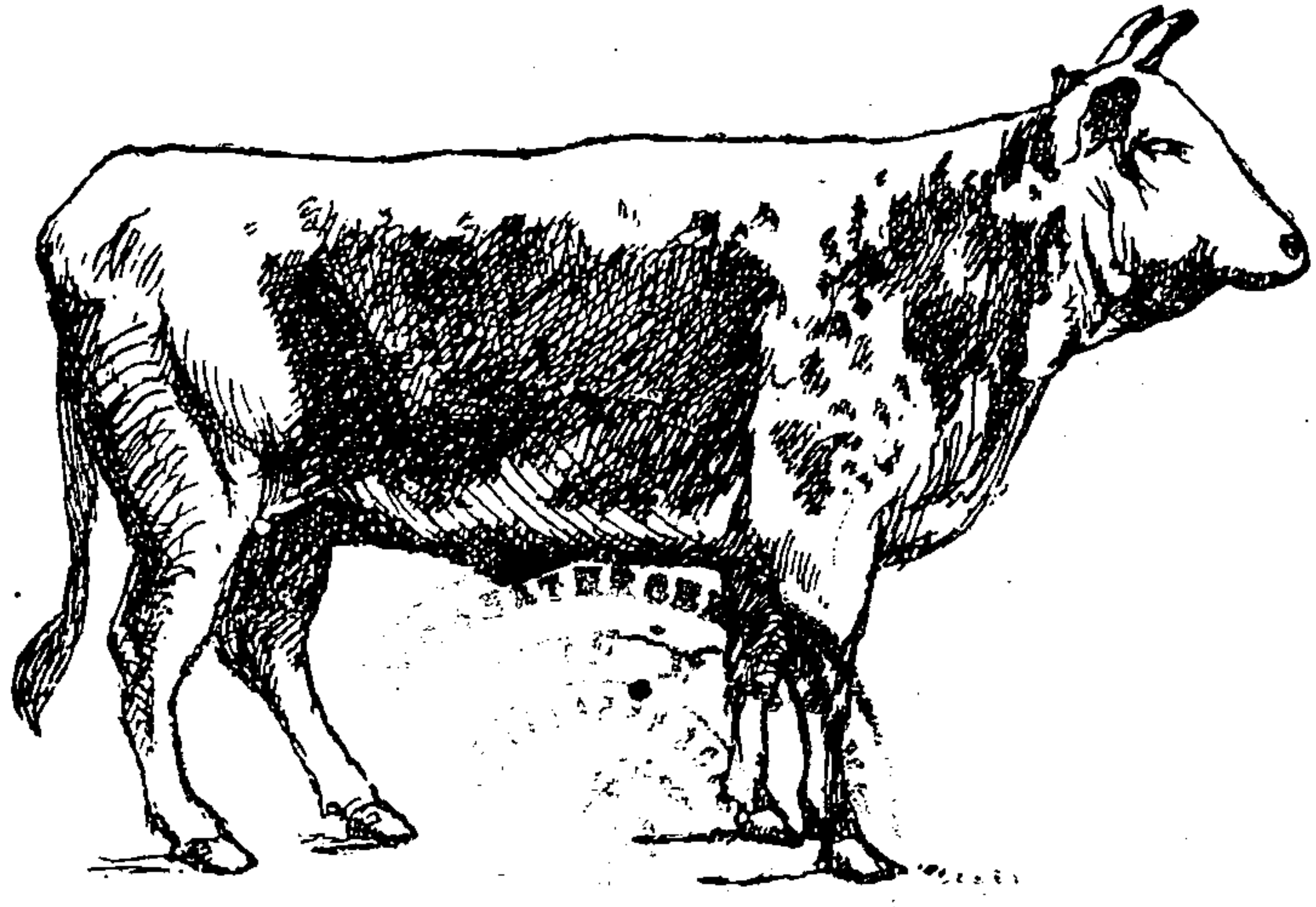

1ـ سۋۋرەت جاقسى سىيىر.

ۋزىن بويلى سورايعان، ەگـكش، جالپاق قابىرعا،
سالبىر قارىن سىيىردى باعىپ قاقتانان ەش نارسە
ونبەيدى (2نىشى سۋۋرەتتى قارا).

تۇقىمنىڭ اسەرى

مالدى سەمىرتۋ جونىندە تۇقىمنىڭ اسەرى كوب.
شەت ەلدەردە ەتىكوب تۇقىمدار بار، ماسەلەن: شورت
ـگورىن، گەرەبورت تۇقىمدارى.

مەت قىلادى. قازاقتا مۇنداي كەسىپتىڭ بىرىدە جوق.
قورا سالىنعانىنان كەيىن قۇلاپ قالعانشا ٴبىر جوندەل-
مەيدى، سىلانبايدى، ٴوزى وتىراتۇن ٴۇيى تۇزەتىلمەيدى.
بوعى اۋىزىنان شىعىپ بىقسىپ جاتادى. قىستاي كورگەن
كۇنى كۇن ەمەس. قاراڭعى، تار، سىز ٴۇي، ٴىشى
تولعان ٴتۇتىن، تو بەسى الا سا، ەسىگى تەسىك. مىنە،
قازاقتىڭ قىستى كۇنى تۇراتۇن ٴۇيى وسى، ٴۇيىن جازدى
كۇنى نە سىلامايدى، نە جوندەمەيدى، قۇر قۇداي اماناتى
قار جاۋعاندا كەلىپ كىرىپ الادى.

قىستى كۇنى قولىنان كەلگەن قازاق الڭ قاعادى،
كوڭىلىن كوتەرەدى؛ قالعان كوبىشىلىگى وتىرىك، وسەكتى
قوزداتادى. «قارىنى توقتىق، ۇۋايىمى جوقتىق ازدىرار
ادام بالاسىن» دەپ اباي قازاقتى كورىپ وتىرىپ ايتقان.

سىرتقى تۇرىنە قاراي مال باعۋ كەرەك

كەي ٴبىر مال از تاماق جەسەدە تەز تويىنادى،
ال، كەي بىرەۋى سانسىز كوپ جەسەدە تويىنۋدان بەس
شاقىرىم ٴارمان بولادى.

سيىردىڭ ارقاسى جالپاق، وقتاي ٴتۇزۋ، قابىرعاسى
قۇلاما، قارىنى كەڭ، بويى الاسا، جالپى تۇرپاتى دەمە-
بەلشە بولسا جاقسى ەكەندىگىنىڭ بەلگىسى.

75 بۇتقا دەيىن بارادى. ٴتىرى كۇنىندە 75 بۇتقا جەتكەن وگىزدى سويعاندا ەتى 48 بۇت، مايى 6 بۇت، تەرىسى 4 بۇت بولادى. كەيىنگى ۋاقىتتا اعىلشىندار شورت-گورىن سيىرىنىڭ ٴسۇتىن دە كوبەيتتى. ٴبىر جىلدىق ٴسۇتى 250 بەدرە.

گەرەبورت سيىرى دا انگىلىيادەن شىققان. بۇل سيىر كوبىنەسە قىزىل-الا. ٴسۇتى كوپ ەمەس. شوبكە بايلاعاندا ايىنا اۋىرلىعى بۇت جارىمنان قوسىلىپ وتىرادى.

بۇل تۇقىمداردى وڭدەۋشى وقىمىستى-مالشىلار ٴار تۇقىمنىڭ سوڭىنان ٴبىر نەشە جىل ٴتۇسىپ، ەڭبەگىن ٴسىڭىرىپ، ەتىن كوبەيتكەن.

تۇقىمدى وڭدەۋ ىرەتىندە ولاردىڭ ەڭبەگى اقتالدى.

3-سۋرەتتە شورت-گورىن تۇقىمىنان شىققان دونەن وگىز كورسەتىلگەن. بۇل وگىزدىڭ اۋىرلىعى **52** بۇت.

شەت ەلدەردىڭ ٴسۇتتى سيىرى، مىقتى وگىزى ورىس بەن قازاقتىكىنەن الدە قايدا ارتىق.

شەت ەلدىڭ مالى ورىس، قازاق اراسىندادا كەزدەسەدى، ٴبىراق بۇلار تازا كۇيىندە قاي جەردە بولسادا كەزدەسپەيدى. ول اراسىندا قازاق مالى مەن

بۇل تۇقىمداردىڭ ٴار قايسىسى مەن قىسقاشا تانىسىپ كەتەلىك.

شورت-گورىن تۇقىمىنان شىققان سيىردىڭ ٴوسىپ، ونگەن جەرى- انگليا. مۇنان ٴجۇز جىل بۇرىن

2 - سۇۋرەت. جامان سيىر.

اعىلشىن كوللىنگە دەگەن شورت-گورىن سيىرىن باعىپ قاققان. شورت-گورىن سيىرىنداي تەز جەتىلەتۇن سيىر دۇنيە جۇزىندە جوق. شورت-گورىن سيىرى قارا-الا بولادى. قۇنان وگىز بەن قۇناجىنىنىڭ اۋىرلىعى 36 بۇتقا دەيىن بارادى، ۇلكەن وگىزىنىڭ اۋىرلىعى 60-

سيىر ٴار ٴتۇرلى بولادى. كوبىنەسە قىزىل-الا كەلەدى. ۇلكەن باس، ۇزىن اياق، ۇزىن ٴمۇيىزدى، جەلىنى ٴداۋ بولادى، جۇمسقا كۇشتى كەلەدى. قۇنان وگىز بەن قۇناجىنىنىڭ ٴتىرى كۇندەگى اۋىرلىعى 30 - 35 پۇتقا دەيىن بارادى. ٴىرى وگىزدەرى 50-60 پۇت بولادى. ٴبىر جىلعى ٴسۇتى 200 شەلەك. سەمەن-تال سيىرى مۇجىق اراسىندا كوپ، قازاق اراسىندادا ٴار جەردە بار.

شىبەتىس سيىرىدا شىبەتىسەرىيەدەن شىققان: قارا باۋىرلى، قارا كوك بولادى. شىبەتىسەرىيەدە بۇل سيىر ٴبىزدىڭ سيىرداي جاز بويى دالادا ەن جايىلادى، قىستى كۇنى عانا قورادا تۇرادى. ٴبىر جىلعى ٴسۇتى 120–180 شەلەككە تايايدى.

سوعىستان بۇرىن مال باعىپ، ەتىن ساتىپ جۇرگەن كەسىپشىلەر جارمەڭكەدەن ىزدەپ ٴجۇرىپ بۇداندى الاتۇن. بۇدان مەن ورىس مالىن سالىستىرعان ي. د. كولەسنەكىپ دەگەن جىيناعان مالىن ۇشكە بولگەن: ٴار بولىكتىڭ ىشىندە بۇداندا، ورىس مالىدا بار. ٴبىر بولەك مالدى جاقسىلاپ باققان، ەكىنشى بولەگىن ورتاشا، ٴۇشىنشىسىن جامان باققان. وسى بولەك مالدىڭ ىشىندەگى بۇدان ورىس مالىنان ارتىق بولىپ شىققان.

قانى ارالاسقان بۇدان جىلقى، قوي، سيىر بار. بۇلار اتالارىنىڭ قاسيەتتەرىنەن ايىرىلعان، سۇيتسە دە باسقا مالدان تاۋىرىرەك بولادى.

ەدىل بويىنا قازاق جەرىنە كەلگەن شەت ەلدەردىڭ

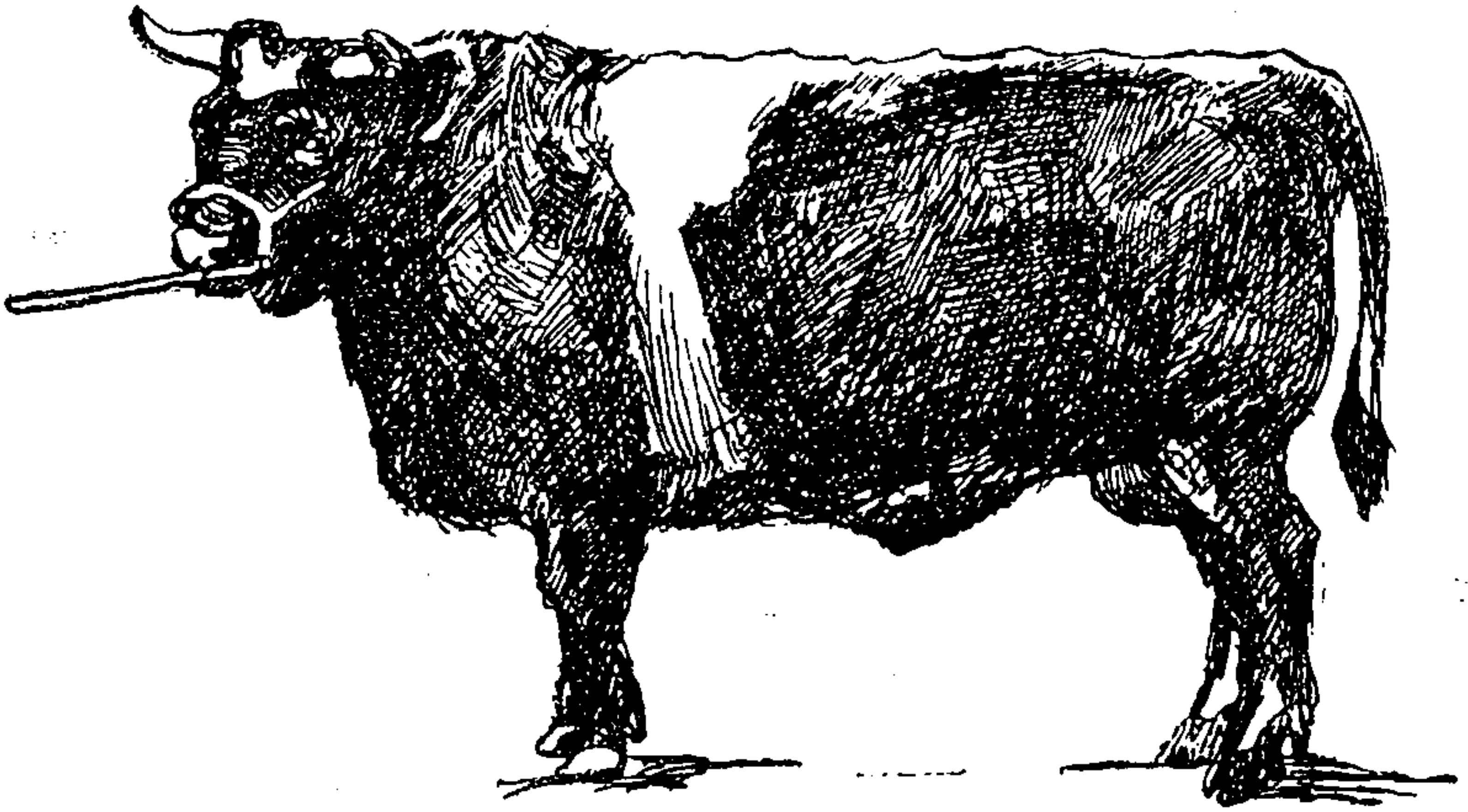

3ـ سۇۋرەت. دونەن وگىز، اۋىرلىعى 52 پۇت.

ٴسۇتتى سيىرلارى سەمەن ـ تال، شىبەتىس قازاق جەرىندە ەتىن بۇرىنعىسىنان كوبەيتكەن. سەمەن ـ تالدار قازاق جەرىندە ازايىپ توزباي، كونىپ ٴوسىپ ونەدى، ەتىن كوبەيتەدى. وسى سيىرلاردان قازاقتا تۇقىم الىپ، ٴوز مالىنا قوسىپ ٴوسىرىۋ كەرەك.

سەمەن ـ تال سيىرىنىڭ اتا قونىسى شىبە تىسەرييە. بۇل

امىريكەنىڭ شەبەر مالشىلارى مىنانى ايتادى:

مالدىڭ جاسى	6 اي جاقسىلاب باقعاندا اۋىرلىعىنا قوسىلعان قاداق	ٴتىرى كۇ نىندە ولشەگەندە ٴار ٴبىر ٴجۇز قاداعىنا كەلەتۇن پايدا	اۋىرلىعىنا 100 قاداق قوسۋ ٴۇشىن شىعاتۇن شىعىن
6 ايلىق بۇزاۋ	437	40 سوم	6 سوم
تايىنشا	379	21 » »	8 » »
قۇنان وگىز	342	14 » »	10 » »
دونەن وگىز	337	12 » »	11 » »

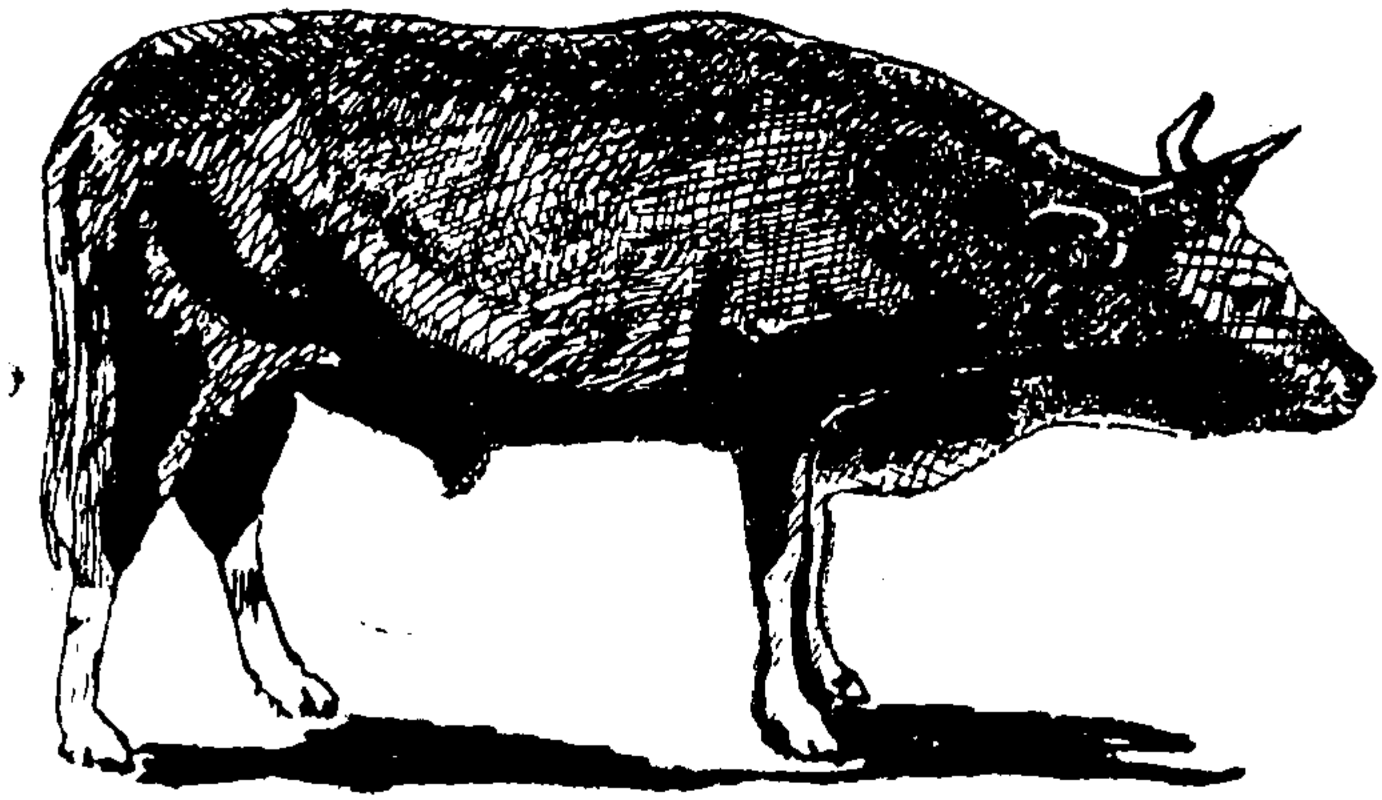

5 - سۋرەت. دونەن وگىز.

التى ايلىق بۇزاۋدى التى ايداي جاقسىلاب، باعىپ قاقسا، اۋىرلىعىنا 437 قاداق (10 بۇت 37 ق.) قوسىلادى. بۇل قوسىلعان 10 بۇت 37 قاداق اۋىرلىقتىڭ بازار

بۇدان قانشا جاقسى بولسادا ٴازىر قازاق جەرىندە «تەڭىزدەگى تامشىداي».

سامار، ساراتاۋ، ىستالىنگرەت گۋبىرنەلەرىندە قازاق، قالماق مالى ورىس اراسىندا كوپ.

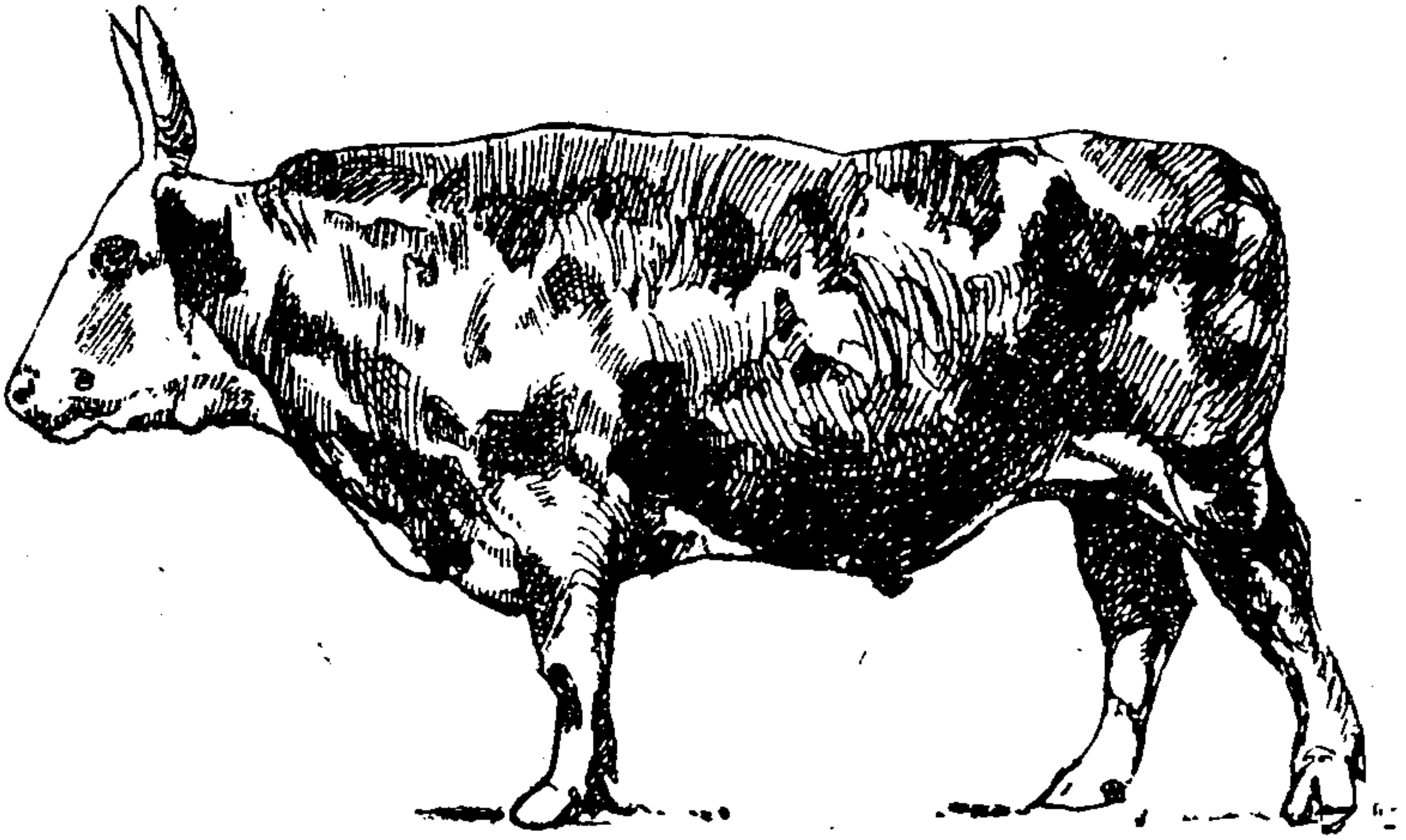

4 - سۇۋرەت. ەدىل اياعىنىڭ وگىزى.

قازاق سيىرى مەن ورىس سيىرىنىڭ ەتىن سالىستىرعاندا، قازاق سيىرىنىڭ ەتى الدە قايدا جاقسى. قازاق سيىرىنىڭ ەتىنە ەتكە جەرگىش اعىلشىنداردا ىرزا بولعان.

ٴسوۋيتىب، قازاق سيىرى ورىستىكىنەن ارتىق.

جاستىڭ اسەرى

جاس مال كارى مالدان تەز سەمىرە تۇنىن بىلمەيتۇن قازاق جوق.

ٴوز تۋرمىسىنا قاراي ىستەيدى.قازاقتا مالدىڭ وسكەنى، كوبەيگەنى قاجەت.اۋروپا،امەريكە ەلى ساۋدانىڭ قايناعان جەرىندە. ولار مالدىڭ سانىن كوبەيتۋدەن كورى ٴسانىن ٴتۇزەب ەتى، ٴسۇتىن كوبەيتىب، ساتىب بۇل بولعانىن پايدالى دەيدى.

ايعىر، قوشقار، تەكە ەتىنىڭ قانداي «جاقسى» ەكەنىن قازاقتا ايتىب كەرەگى جوق.

پىشىلمەگەن مال شوبكە بايلاعان مەن جاقسىلاب باققان پىشىلگەن مالداي سەمىرمەيدى، كۇي ۋاعىندا تاماقتى كەرەك قىلماي، جىنداناەدى.كۇيدەن كۇشتى نە بار؟

شوبكە بايلايتۇن مالدىڭ تۇرپاتى ٴتۇزۇ، وقىمى ەتتى، ٴوزى جاس، دەنى ساۋ، ەنى جوق بولسىن

قورا تۇۋرالى

قورانى تۇزەۋ مالشىنىڭ مىندەتى. قىستى كۇنى دالاعا بايلاب ماي بەرسەڭدە مال سەمىرمەيدى. قورانىڭ توبەسى ٴبۇتىن، استى قۇرعاق، جىلىلىعى 5–8 عىردىيس بولسىن. ادام تۇراتۇن بولمەنىڭ جىلىلىعى 12 عىردىيس بولسا دەن ساۋلىققا جاقسى بولادى. توق مالدىڭ دەنەسى اش مالدىكىنەن ٴۇش ەسە جىلى بولادى. توق مال قورانى ٴوز ۋۇتى مەن اق جىلىتادى.

قوراعا جارىق كىرسىن، تەرەزە بولسىن.

باعاسی 174 سوم 80 ٴتیىن. بۇزاۋدی 10 بۇت 37 قاداق اۋىرلاتىۋ ٴۇشىن 26 سوم 22 تیىنگه تاماق ساتىب الۋعا تۋرا كەلەدى. بۇنى پايدادان شىعارعاندا 148 سوم 58 ٴتیىن قالادى. ال ەندى دونەن وگىزدى التى ايداي باققاندا 8 بۇت 17 قاداق اۋىرلايدى. بۇل 8 بۇت 17 قاداقتىڭ بازار باعاسى 40 سوم 44 تیىن. 8 بۇت 17 قاداق اۋىرلىق قوسۋ ٴۇشىن شىققان شىعىن 37 سوم 7 ٴتیىن. پايدا 3 سوم 37 تیىن.

ىرەسەيدە جاس مالدىڭ ەتى ۇلكەن مالدىكىنەن ارزان بولادى. جوعارىداعى مىسال امەريكەدەن الىنعان، سوندىقتان بۇزاۋ دونەن وگىزدەن پايدالى بولىپ وتىر.

امەريكە ەلى جەرىنىڭ جىلقى سياقتى ەت تاڭدايدى: جۇمساق، ٴدامدى ەت ىزدەيدى. ىرەسەي جەرىنىكىنەن امان.

پىشكەن مال جاقسى سەمىرەدى

پىشكەن مالدىڭ جاقسى سەمىرەتۇىن كىم بىلمەيدى؟ جازدى كۇنى ايعىر، بۇقا تويىنا ما؟ اۋروپادا مالىن سەمىرتەم دەگەندەر ۇرعاشى مالدى دا پىشەدى: جۇمىرتقاجاتاتۇىن ۇياسىن الىپ تاستايدى. بۇل قازاقتا ساۋلىق بيە، سيىر مىنگەندى ٴپىش دەگەن «اقىل» ەمەس. ٴار ەلشارۋاسىن

قوزعالىستىڭ اسەرى

شوبىكە بايلاعان مال جاس بولسا وندا ٴجۇرىس تۇرعانى پايدالى. ەرەسەك، ايتپەسە كارتەڭ بولسا، وندا جۇرگەننەن پايدا جوق.

تاماق تۇۋرالى

تاماق بولاتۇن نارسەنىڭ ىشىندە ۋۋىلدىرىق (белок)، قىراقىمال، قانت، ماي بولادى. ۋۋىلدىرىق ەتتە، قاندا، قىلدا بولادى. قىراقىمال مەن قانت ادامنىڭ دەنەسىن جىلىتادى، بۇل ەكەۋىن پەش دەۋگە بولادى. بۇلاردان باسقا ماقلۇق دەنەسىندە سۋۋدا بار. مالعا بەرگەن تاماقتىڭ ىشىندە ۋۋىلدىرىق، قىراقىمال، قانت، سۋۋ، تۇز كەرەگىنشە جەتكىلىكتى بولسىن. ارتىق گەننەن پايدا جوق.

ىستاقانداعى سۋۋعا ازعانا تۇز سالسا تۇز بىلەزدە ەرىيدى. ال سول ىستاقانعا سۋۋ قۇيماي، تۇزدى ٴۇستى ۋستىنە سالا بەرسە، تۇز ەرىمەي قالادى. مالدىڭ وزەگى ىستاقانداعى سۋۋداي شاماسىنشا سىڭىرەدى، ارتىعىن سىڭىرە المايدى.

مالعا ٴبىر ٴتۇرلى تاماق بەرە بەرگەن دۇرىس ەمەس. مۇمكىن ول تاماقتا قىراقىمال جوق، ۋۋىلدىرىق قانا بار

تاماقتى قالاي بەرگەن دۇرىس

سەمىرتەتۇن مالعا تاماقتى تاۋلىكتە ٴتورت، اينبەسە بەس قايتارا بەرەدى. ٴار تاماقتىڭ بەلگىلى ۋاقىتى بار.

مال سەمىرتىپ جۇرگەن ٴبىر مۇجىق تاماقتى بۇلاي بەرگەن:

1 - ٴىرەت. تاڭ سارعايا (ساعات 4 دە) ساباڭ مەن بورىق.

2 - ٴىرەت. ساسكە مەزگىلىندە كەبەك بەن جەمىق.

3 - ٴىرەت. بەسىندە كارتوپنيا.

4 - ٴىرەت. تۇندە ساباڭ.

تاڭ ەرتەڭ، كەشكە سۋ.

مالدى تازارتىۋ كەرەك

دالادا جۇرگەن مالدىڭ جۇنىنە، قۇيرىعىنا، تاناۋىنا ٴشوپ، سالام، تىكەنەك كىرىپ قالا بەرەدى. شوبىكە بايلاردا جاي ۋاقىتتادا، مالدى تازارتىپ وتىرعان جاقسى.

شوبىكە بايلاعان سوڭ مال تۇلەيدى. تۇلەگەن كەزدە جاقسىلاپ تازارتقان، تاراعان دۇرىس.

1) مالدى اشتان ولتىرمەي، كوشتەن قالدىرماي، ەل قاتارىندا جۇرگىزەتۇن تاماق.

2) مالدىڭ ەتىن، مايىن، ٴسۇتىن، كۇشىن كوبەيتەتۇن تاماق.

وقىمىستار ٴار تاماقتىڭ ىشىندەگى ۋۋىلدىرىق بەن قىراقمالدى ەسەبتەب شىعارىب، قاعازعا جازىب تىزگەن. قولىندا تىزبەسى بار مالشىلار مالعا قانداي تاماقتى قاي تۇردە، قانشا بەرگەن دۇرىس ەكەنىن جاقسى بىلەدى.

مالدى سەمىرتەردەن بۇرىن ولشەيدى. ەل اراسىندا كىر بولا بەرمەيدى، سوندىقتان مىنە ولشەۋ مەن پايدالانۋعا بولادى. شوقتىق بەن قۇيىرشىقتىڭ اراسىن، ٴتوس-ايىل مەن بەلدىڭ اراسىن ولشەب، ەكەۋىن بىرىنە ٴبىرىن كوبەيتسە مالدىڭ اۋىرلىعى بولادى. ماسەلەن شوقتىق بەن قۇيىرشىقتىڭ اراسى 25 بەرشوك، ٴتوس-ايىل مەن بەلدىڭ اراسى 20 بەرشوك بولسا، مالدىڭ اۋىرلىعى $500 = 25 \times 20$ قاداق (12 جارىم بۇت).

دانيا مەن گەرمانيانىڭ مۇجىعى وقىمىستار ەسەبتەب شىعارعان مال تاماعىن جاتقا بىلەدى دەسە وتىرىك بولماس.

كەيىنگى ۋاقىتتا مال تاماعىنىڭ تىزبەسى ىرەسەي مۇجىقتارىنادا بەلگىلى بولىب كەلەدى.

العاشقى كەزدە ۋيرەنبەگەن تاماعىن مال جەمەنى يتۇ

شىعار. مال قىراقىمال ىزدەيدى، ونى تاماقتان تابا الماي ٴوز دەنەسىندەگى قىراقىمالدى كورەك قىلادى، سونىسونىڭ قىراقىمالى ازايادى.

اش جۇرگەن مال ٴوز دەنەسىندەگى ۋۋىلدىرىق بەن قىراقىمالدى كورەك قىلىپ كۇن ەلتەدى. ٴوز بويىنداعى قىراقىمال مەن ۋۋىلدىرىقتى تاۋسىقان سوڭ ولەدى. توق كۇنىندەگى اۋىرلىعىنىڭ جۇزدەن قىرىعىن جوعالتقاندا اشتان ولەدى (توق كۇنىندە 20 بۇت بولسا ولەردە 12 اق بۇت بولادى).

مالعا ٴبىر ٴتۇستى تاماق بەرە بەرسە، مال تويىپ تۇرسادا سەمىرمەيدى. جالعىز قىمىزدى كۇنى، ٴتۇنى ىشكەن مەن كىسى تويىنا ما. ەتتى قوسىپ، سارا-الا سورپالاتىپ، مىي-پالاۋلاسا قانداي جاقسى بولماي ما؟

مالعا ٴبىر ٴتۇرلى تاماق بەرمەي، ٴار ٴتۇرلى تاماق بەرگەن ٴجون. ٴار ٴتۇرلى تاماقتى قوسىپ بەرگەندە مالعا كەرەك: ۋۋىلدىرىق، قىراقىمال، تۇز، ماي تەگىس تابىلادى.

تاماق تۇرلەرى

مال باقتان، تاجىريبە ىستەگەن وقىمىستى-مالشىلار مال تاماعىن ەكىگە بولەدى:

كارتوپيا	12 كەلەگىرەم	(30 قاداق)
قارا ٴبيداي	4 »	(10 »)
جۇگەر	5 »	(12 »)
جىمىق	3 »	(8 »)
قىزىل ٴبيداي كەبەگى	10 »	(25 »)
قارا ٴبيداي كەبەگى	6 »	(15 »)
تۇز	0,1 »	(1/4 قاداق)

پىشەن، سابان، بورىق تويعانىنشا بەرىلەدى.

قۇرعاق جەردىڭ تاماعى مالعا سۇۋلى جەردىكىنەن جۇعىمدى

سامار گۇبەرنەسىندەگى بەزەنشوق ستانساسىنىڭ مالشى اگرانومى ليكسىيەر دەگەن قۇرعاق جەردە وسەتۇن مال جەيتۇن وسىمدىكتەر مەن سۇۋلى جەردىڭ وسىمدىگىن سالىستىرعان. ليكسىيەردىڭ ايتىۋىنا قارا- عاندا، قۇرعاق جەردىڭ وسىمدىگى سۇۋلى جەردىكىنەن الدەقايدا جۇعىمدى ەكەن. امرىكە، اۋروپا، وكرەينەنىڭ مالعا بەرەتۇن تاماعى ەدىل بويىنداعى مۇجىق، قالماق، قازاقتىڭ مالى جەيتۇن تاماقتان ناشار ەكەن.

ەدىل بويىنداعى (قازاق جەرىندە وسلاي

كىمگە بولسادا بەلگىلى. جەم جەمەگەن ات سۈلى تاتبايدى.
مالعا بوتەن تاماقتى ۋيىرەتىب بارىب بەرەدى.

مال تاماعىنىڭ تىزبەگى

بۈل تىزبەكتەگى تاماقتاردى سۈلى مەن سالىستىرعاندا مىناداي بولادى:

كودەنىڭ	6-4	كەلەگىرەم [1]	سۈلىداي تاماق بولادى.
پىشەن	5-2	»	» » » »
كۈن باعىس [2]	7-6	»	» » » »
كارتوۋپىيا	6-5	»	» » » »
كەبەك	2-1	»	» » » »
جەمىق [3]	3-2	»	» » » »
بورىق	4-3	»	» » » »
سابان	5-4	»	» » » »

2 ـ تىزبەك

بۈل تىزبەكتە ءبىر تاۋلىكتە قانشا تاماق بەرىلەتۈنى كورسەتىلگەن.

1) كەلەگىرەم=2 جارىم قاداق. 2) كۈن باعىس-ورىسشا پودسولنۇق.
3) جەمىق كۈن باعىستىڭ ءدانىنىڭ قابى. وزگە وسىمدىكتەردىڭ ءدانىنىڭ قابىندا جنمىق دەيدى. ءداندي جانشىب، مايىن العاندا جەمىق قالادى.